

1892 ve 1893'te Basılmış Bir Türk Edebiyatı Antolojisi: *Enmuzec-i Edebiyyat-ı Türkiyye*

Adem CEYHAN*

ÖZ

Seçilmiş mensur yazı veya şiirlerin bir araya getirilmesiyle hazırlanan eserlere “antoloji” adı verilir. Antolojiler, ders kitabı olarak tertip edilenler, hikâyeleri içine alanlar, başka milletlerin edebiyatına ait olanlar, seçme şiirlerden meydana gelenler gibi çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. 1892’de ilk baskısı, bir yıl sonra da ikinci baskısı yapılan *Enmuzec-i Edebiyyat-ı Türkiyye*, Eski ve Yeni Türk Edebiyatına ait bazı seçme parçaları ihtiva eden bir antolojidir. Markar A. Kaprielyan tarafından hazırlanan ve Osmanlı memleketlerinde orta dereceli mekteplerde okuyan Ermeni öğrenciler için yayınlandığı anlaşılan bu kitapta, mensur, manzum kırk beş metin yer almaktadır. Adı geçen antolojiye Fuzuli, Bağdatlı Ruhi, Nabi, Sünbülzade Vehbi gibi divan şairlerinin eserlerinden seçme beyit, parça veya manzumeler de alınmakla birlikte daha çok Recaizade Mahmut Ekrem, Muallim Naci, Nabizade Nazım, Ahmet Hamdi, Nigâr Hanım, Ahmet Rasim, Sadık Vicedani gibi 19. asrın ikinci yarısında yaşamış edebî şahsiyetlerin eserlerinden örnekler konmuştur.

Seçkiye alınan parçaların on sekizi mensur, yirmi yedisi manzum olup şiirlerin çoğu aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Antolojide yer verilen Türk Edebiyatı örneklerinden üçte ikisi telifi, üçte biri ise Batı Edebiyatından tercüme edilmiştir. Recaizade M. Ekrem’den diğer edebî şahsiyetlere oranla daha çok metin alındığı görülmekte; bu durum 1890’lı yıllarda edebiyat dünyasında onun itibarlı bir yer tuttuğunu düşündürmektedir. Metinler kronoloji, tür, devir gibi her hangi bir yola uyulmadan sıralanmış; onların alındıkları yerler kaydedilmediği gibi şair, yazar veya mütercimleri hakkında her hangi bir bilgi de verilmemiştir. Antolojiyi hazırlayanın edebî metinleri seçerken orta dereceli okul öğrencilerini hedeflediği; parçaların onların seviyesi ve kültürel durumuna uygun, ilgisini çekebilecek türden olmasını, ayrıca ortak bazı insani, dini ve ahlaki değerleri telkin edici vasıfta bulunmasını istediği söylenebilir. Seçilen örnekler asıllarıyla karşılaştırıldığında bunlarda başlık

* Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Manisa/Türkiye
E-posta: ceyhanadem@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9680-6580, DOI: 10.32704/erdem.572860
Makale Gönderim Tarihi: 20.03.2018 * Makale Kabul Tarihi: 24.05.2019 * (S. ve Edebiyat Mkt.)

değiştirme, kısaltma, mahzurlu sayılabilecek kısımları almama vb. bazı tasarruflarda bulunulduğu da anlaşılmakta; belirtilen değişikliklerden bir kısmının basılacak eserleri inceleyen ve onlara baskı izni veren resmî makamca yapılmış olması da muhtemel görünmektedir.

Tercüme veya telif metinlerde Allah inancı ve sevgisi, anne, babaya, yaşlılara saygı, çocuklara şefkat, huy güzelliği, çalışma ve bilgi edinmenin gerekliliği, yalan söylemekten, dedikodu ve kibirden sakınmak, küçük yahut genç yaşta ölümler karşısında duyulan acı ve üzüntüler, kuzu, kırlangıç misali hayvanlara muhabbet gibi konular öne çıkmaktadır. Çalışmada adı geçen antoloji tanıtıldıktan sonra bu eserden seçilen bazı parçalara da yer verilmiştir.

Anahtar sözcükler: Antoloji, Türk Edebiyatı, *Enmuzec-i Edebiyyat-ı Türkiyye*, Kaprielyan

A Turkish Literature Anthology printed in 1892-1893: *Enmuzec-i Edebiyyat-ı Türkiyye*

As it known, the Literary Works which is prepared by collecting the selected prose or poems, is called as anthology. Anthologies vary like regulated as course book, include the stories, belong to other nations' literature, occurring from selected poems etc. *Enmuzec-i Edebiyyat-ı Türkiyye* which is printed in 1892-1893 is an anthology that involving the same selected Works which belong to Turkish Literature. In this book which is prepared by Marker A. Kaprielyan for Armenia students who are in Ottoman lands in first and secondary schools, there are forty five texts as prose and poem. Some selected couplets, pieces or proses were taken for this anthology from some divan poets such as Fuzuli, Bağdatlı Ruhi, Nabi, Sünbülzade Vehbi but rather it is put examples of some literary Works from some, authors such as Recaizade Mahmut Ekrem, Muallim Naci, Nabizade Nazım, Ahmet Hamdi, Nigâr Hanım, Ahmet Rasim, Sadık Vıcdani who lived in first half of 19th century or lived in this period of time.

Eighteen of the selected pieces are prose, twenty seven are poems, and most poems are written with measure aruz. Two-thirds of the examples of Turkish literature included in the anthology, and one third has been translated from the Western Literature. Compared to other literary figures it shows that more than Ekrem received text. This situation makes us think that it holds a prestigious place in the world of literature in the 1890s. The texts are sorted without obeying any route such as chronology, genre, cycle. Their places are taken as otherwise noted, no information has been given about poets, writers or translators. Preparing the anthology, selecting literary texts aimed at middle school students. The parts were intended to be of a type that would be relevant to their level and cultural status. In addition, it can be said that some common human, religious and moral values are demanded. Selected samples compared to originals, title replacement, acronym, deemed unfavorable parts, etc. some savings are also understood. It is also possible that some of the mentioned changes were made by the official authority that examined the works to be published and allowed them to print.

In translation or copyright texts are talked about, believe in God and love of God, affection to children, some pains and sadnesses for deaths in early ages love for some animals like lamb and swallow, respect for parents and olds, avoid to telling a lie, gossip and pride, well tempered, necessity of working and getting information. After the introduction of this anthology that is mentioned in our text, some of pieces are given place to that chosen from this literary work.

Keywords: Anthology, Turkish Literature, *Enmuzec-i Edebiyyat-ı Türkiyye*, Markar A. Kaprielyan

Giriş

Bilindiği gibi şair ve yazarların eserlerinden seçilmiş parçalardan meydana gelen kitaba “antoloji” adı verilir. On dokuzuncu asrın ikinci yarısında basılan bu tür eserlerin “müntehabat” (seçilmiş olanlar) ismi yanında, *Leta’if-i Âsar*, *İktita’f*, *Âsar-ı Meşahir*, *Nefais-i Edebiyye*, *Güldeste-i Şuara*, *Gencine-i Belâgat* gibi çeşitli şekillerde adlandırıldığı görülür. Antolojiler, ihtiva ettiklere metinlere göre muhtelif şekillerde sınıflandırılabilir. Mesela 1860-1928 yılları arasında düzenlenen Türk Edebiyatı antolojileri, bir lisansüstü çalışmada, “ders kitabı olarak tertip edilen antolojiler, içinde şiir bulunmayan antolojiler, içinde şiir bulunan antolojiler” şeklinde tasnif edilmiştir (Selim 1996: 4-62). 1860 yılından ülkemizde Latin harflerinin kabul edildiği 1928’e kadar yayınlanan antolojiler, nazım, nesir ve manzum-mensur oluşları, hedefleri, benimsenen edebî anlayış, gözetilen usul yönünden de sınıflandırılabilir (Akdeniz 2000: 43-45).

Bu yazıda, Türk Edebiyatından seçme metinleri içine alan ve ders kitabı olarak hazırlanıp 1892 ve 1893 yılında iki kere bastırılan bir antoloji tanıtılıp değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Türk Edebiyatı Örnekleri Konusunda Bir Antoloji

1892’de Markar A. Kaprielyan tarafından hazırlanan *Enmuzec-i Edebiyyat-ı Türkiyye*, Atatürk Üniversitesi Seyfeddin Özege Koleksiyonunda 21769 numarayla kayıtlı nüshaya göre, aynı yıl Kudüs’te; bir sene sonra ise İstanbul-Sultanhamam Caddesindeki Matbaa-i K. Bağdadlıyan’da Arap harfleriyle basılmıştır. Kitabın alt başlığının ve okutulması konusunda İstanbul’daki Patrikhaneye ait yazının Ermenice oluşu, yine ihtiva ettiği metinlerde geçen alışılmadık Arapça, Farsça kelimelerin anılan azınlık dilindeki karşılıklarının da verilmiş bulunması, Osmanlı Devleti idaresi altındaki Ermeniler için hazırlandığını göstermektedir.

Doksan sayfadan ibaret antoloji, isminden de anlaşılabilceği gibi, çeşitli Türk şair ve yazarlarının eserlerinden alınan örnekleri ihtiva etmektedir. Seçilen yazı ve şiirler gözden geçirildiğinde, bunların çoğunun Recaizade Mahmut Ekrem (1847-1914), Akif Paşa (1787-1845), Muallim Naci (1850-1893), Nigâr [bint Osman Paşa] Hanım (1856-1918), Menemenlizade Mehmet Tahir (1862-1903), Muallim Naci’nin bir kıt’asıyla “nazımü’l-hikem” (hikmetleri nazmeden) unvanını verdiği Ahmet Hamdi Bey (1850-1917), Sadık Vicdani (1864?-1939), Münif Paşa (1828?-1910) gibi edebî şahsiyetlere ait olduğu görülür. Bununla birlikte daha az sayıda olsa da Sümbülzade Vehbi (ö. 1809), Nabi (1642-1712), Enderunlu Vasıf (ö. 1824-25), Fuzuli (ö.

1556), Seyyit Vehbi (ö. 1736), [Muvakkit-zade] Pertev (1746-1807), Bağdatlı Ruhi (ö. 1605-1606) gibi zaman bakımından eski şairlerin divan veya mesnevilerinden seçme şiir ve beyitlere de yer verilmiştir. Antolojide kime ait olduğu kaydedilmemiş bazı parçalara da (s. 24, 29-30, 66, 76, 77-78) rastlanmaktadır. Sayfaları belirtilen bu metinlerden ilki dışındakilerin sırasıyla Muallim Naci, Recaizade Mahmut Ekrem, Mustafa Reşit ve yine Recaizade Mahmut Ekrem'e ait olduğu tespit edilmiştir.

Seçilen yazı ve şiirlerin adları sıralanıp özleri kaydedildiğinde, bu eserin muhtevası, hedeflediği okuyucu kitlesi ve terbiyevi gayesi hakkında fikir verebileceği düşünülmektedir:

	Şair, yazar, mütercim	Metin	Sayfa aralığı	Özü
1	Louis Cousin-Despréaux ¹ -Mütercimi [Recaizade Mahmut] Ekrem Bey,	Eşyada Cüst ü Cu-yı Hakikat,	7-9.	Çevresine, gökyüzüne, yeryüzüne, dağlara, çiçeklere... ibretle bakan, kendi vücudu, duyuları, fikri üzerinde düşünen insanın, Allah'ı tanıyışını anlatan mensur bir şiir.
2	Mehmed Enis Bey,	Kanaryası Ölmüş Bir Masumeye,	13-15.	Kanaryası ölen küçük ve sevimli bir kız çocuğunu teselli etmek için yazılmış mensur bir şiir.
3	Akif Paşa,	Mersiye,	17.	Akif Paşa'nın küçük yaşta ölmüş torunu için hece ölçüsüyle yazdığı meşhur mersiye.
4	<i>Click Page Dans Albume</i> -Mütercimi [Recaizade Mahmut] Ekrem Bey,	Güzel Zamanlarım,	18.	Tabiatın çeşitli zamanlardaki güzel manzaralarını tasvir eden ve o vakitlerin tatlılığını dile getiren bir küçük hikâye.
5	Muallim Naci,	Ninni,	19-20.	Kız kardeşinin beşiği başında onu güzel sözlerle uyutmaya çalışan bir kız çocuğunun dilinden söylenmiş şiir.

¹ Antolojide yabancı şair, yazar ve eser adları okunuşlarına göre yazılmış; tarafımızdan bunların asıl yazılışlarına göre verilmesi tercih edilmiştir.

6	Victor Hugo, Mütercimi Muallim Naci,	Bir Küçük Çocuğun Kabri Üzerinde Muharrerdir,	21-22.	Sarmaşık, sinek, rüzgâr, kuşlar, böcekler, deniz gibi tabiat varlıklarına hitap üzerine kurulmuş, onların gürültüyü kesmesini isteyen, böylece çocuğun kabrinde rahatsız olmadan uyumasını dileyen bir şiir.
7	[Recaizade Mahmut] Ekrem Bey,	Mersiye,	23.	İnsan ömürleri üzerine bilgece düşünceleri dile getiren, genç yaşta ölümün sebebini soran, sevilen kişinin vefatından sonra âlemin değişmediğini ve dünyadakilerin de şen olduğunu belirten bir mersiye.
8	Yazarı belirsiz.	Akrandan Akrana Taziyet-name,	24.	Kayınpederi ölmüş bir arkadaşına hitaben yazılmış bir teselli ve baş sağlığı mektubu.
9	Prudhomme- Mütercimi Muallim Naci,	Kırlangıç,	25-26.	Bir kırlangıcın hayatını tasvir eden, şairin gönlünün de onun gibi gökleri, yükselmeyi sevdiğini ve yuvasına düşkün olduğunu dile getiren pastoral bir şiir.
10	Mademoiselle Sasserno, mütercimi [Recaizade Mahmut] Ekrem Bey,	Bir Âma Çocuğun Tahassürü,	27-28.	Gözleri görmeyen bir çocuğun çevresindeki varlıkların güzelliklerine dair edindiği bilgileri anlatan, fakat onları göremediği için üzülmediğini, sırf annesini görmek istediğini belirten bir küçük hikâye.
11	[Sünbülzade] Vehbi,	Men'-i İstihza ve Nemime,	28.	Sünbülzade Vehbi'nin 1791'de oğlu Lutfullah adına yazdığı <i>Lutfiyye</i> 'sinden yedi beyit.
12	[Prudhomme Mütercimi Muallim Naci,]	Agaz-ı Pervaz,	29-30.	Bir yavru kuşun uçmayı öğrenebilmesi için anne ve babasının uğraşmalarını, sonunda yavrucağın uçup gidişini anlatan bir küçük hikâye.
13	Nigâr [bint Osman Paşa] Hanım,	Esna-yı Da',	31-32.	Yatağında aylarca hasta yatan kadın şairin bu dertten şikâyetlerini ve kurtuluşu Allah'tan dileyişini tasvir eden bir şiir.
14	Tuluat'tan,	Muganniye,	32-34.	Şarkı söyleyerek dilenen bir kız çocuğunun hazin hayatını anlatan bir hikâye.
15	Menemenlizade Mehmet Tahir,	Kitabe-i Seng-i Mezar,	35-36.	Dünyanın bir fânilik yeri ve hayatın zahmetli olduğunu belirterek genç yaşta ölen kişinin kaybindan duyulan acıyı anlatan manzum bir mezar taşı yazısı.

16	Tuluat'tan,	Dihkan,	36-37.	Köyde kış mevsimini tasvir eden, hece ölçüsüyle yazılmış pastoral bir şiir.
17	[Sünbülzade] Vehbi,	Tazim-i Ebeveyn,	37.	Yine Vehbi'nin <i>Lutfiyye</i> 'sinden alınmış, anne ve babaya hürmeti telkin eden altı beyit.
18	[“Nazımü'l-hikem Ahmet] Hamdi Bey,	İlme Teşvik,	38-39.	Asıl adı “Nutm-ı Manzum” olan ve talebeyi ilim tahsiline teşvik eden didaktik bir şiir.
19	[Sünbülzade] Vehbi,	Tevkir-i Piran,	41.	Vehbi'nin <i>Lutfiyye</i> 'sinden yaşlılara saygı göstermeyi öğütleyen dokuz beyit.
20	Lamartine, mütercimi [Recaizade Mahmut] Ekrem Bey,	Bir Çocuğun Münacatı,	42-43.	Baba ve annesinin ibadet ettiğini gören bir çocuğun Allah'ın varlığı hakkındaki düşüncelerini ve Ondandileklerini belirten bir şiir.
21	Fatıma Nevber,	Teşvik,	45.	Gençleri çalışmaya ve ilim tahsil etmeye özendirici, didaktik bir manzume.
22	Mütercimi Muallim Naci,	Mini Mini,	46.	Küçük bir çocuğun uyumasını sevgi ve imrenmeyle tasvir eden bir mensur şiir.
23	Amir Tefvik,	Örümcekle İpekböceği,	47.	Faydalı ve güzel iş yapmayı telkin edici, manzum bir hayvan masalı.
24	Manastırlı Naci,	Tıf-ı Ecel-reside, (Meali Fransızcadan).	48-49.	Ölmekte olan bir çocuğun annesine hitaben söylediği son sözlerini nakleden lirik bir şiir.
25	[Nabizade] Nazım,	Bir Tasvir,	50-51.	Bir kuzunun otlamasını sevgiyle tasvir eden pastoral bir şiir.
26	Sadık Vicdani,	Bir Su Kenarında,	52-53.	Bir dere veya ırmağa hitaben kaleme alınmış, onun akışını tasvir eden mensur şiir.
27	Mütercimi Ahmet Rasim,	Mevasim,	55.	Mevsimleri anlatan ve bunlar karşısında yazarın kendi duygularını, kalbinin soğukluğunu dile getiren mensur bir şiir.
28	Victor Hugo, Mütercimi Ahmet Rasim,	Bir Valide,	56-57.	Bir annenin çocuğunun mezarı karşısında hazin duygu ve düşüncelerini dile getiren hitabesi.
29	Mahmut Paşa,	Nutuk,	58-59.	Sultan II. Abdülhamid'in milleti için fedakârca çalıştığını anlatan ve “Padişahım çok yaşa!” dileğiyle biten kısa bir nutuk.

30	[Sünbülzade] Vehbi,	Men'-i Kizb,	60.	Vehbi'nin <i>Lutfiyye</i> 'sinden alınmış, yalan ve yalancılardan sakındıran beş beyit.
31	Nabi,	Hüsn-i Hulk,	61.	Nabi'nin <i>Hayri-name</i> adlı mesnevisinin bir bölümünden alınmış, güzel ahlâklı olmayı telkin edici on beyit.
32	Vasıf-ı Enderuni,	Münacat,	62-63.	Enderunlu Vasıf'ın <i>Divan</i> 'ndan alınmış, gazel şeklinde bir münacat.
33	Rifat Paşa,	Kibr ü Gurur,	64.	Kibir ve gururun kötülüğünü, ağırbaşlılık ve tevazuun makbul huylar olduğunu anlatan bir metinden alınmış fıkra.
34	Arapçadan tercüme, [mütercimi] M. Faik,	Şiir,	65.	İnsanın ihtiyaçlarının hayat boyu devam ettiğini, günlerin geçişinin çocuğu yaşlandırdığını, yaşlıyı ise yok ettiğini belirten bir manzume.
35	[Mütercimi Rezaizade Mahmut Ekrem]	Mülâhazat-ı Hikemiyye,	66.	Çeşitli konularda söylenmiş yedi özlü söz.
36	Fuzuli,	Münacat,	67.	Fuzuli'nin Türkçe <i>Divan</i> 'ından alınmış, gazel şeklinde, münacat türünde bir şiiri.
37	Münif Paşa,	Tavsiye-name,	68.	Paşanın dostlarından birinin açıkta kalan damadına sahip çıkılması (onun bir işe tayini) konusunda yazdığı tavsiye mektubu.
38	Seyyit Vehbi, Vasıf-ı Enderuni, [Muvakkitzade] Pertev, Nabi, [Bağdatlı] Ruhi,	Beyitler,	70.	Çeşitli divan şairlerinin eserlerinden seçilmiş beş beyit.
39	Sadık Vicdani,	Oğlunda görmekte olduğu ahlâk-ı seyyienin istilzam edeceği netayic-i vahimeyi piş-i nazar-ı im'ana alan bir valid-i dur-endişin nasihati,	71-72.	Oğlunda gördüğü bazı kötü huyların gerektireceği tehlikeli sonuçları göz önünde bulunduran bir babanın ona öğütleri.

40	La Fontaine, mütercimi [Recazade Mahmut] Ekrem Bey	Ağustosböceği ile Karınca,	74-75.	Meşhur fablın aruz ölçüsüyle yapılmış tercümelerinden biri.
41	[Mustafa Reşit]	Şetaret,	76	Sevinç ve neşeyi öven, neşelenmek niyetiyle içki içenlerin hâline üzüntüyü belirten, sevinci hayat boyu kaybetmemek için midenin sağlığını korumayı telkin eden bir mensur şiir.
42	[Mütercimi Recazade Mahmut Ekrem Bey]	Ölüm ile Oduncu,	77-78.	Ölüm (meleği) ile hayatından şikâyetçi yaşlı bir fakirin konuşmasını anlatan, ne kadar zahmetli de olsa insanın yaşama arzusunu dile getiren manzum bir masal.
43	Naci, Esad Muhlis, Seyyid Vehbi, Belîğ	Beyitler,	79-80.	Çeşitli şairlerin eserlerinden seçilmiş dört bilgece beyit.
44	[Recazade Mahmut] Ekrem Bey,	Mersiye,	80-81.	Şairin dostlarından birinin küçük kızının vefatı üzerine, babasının dilinden yazılan mersiyeden alıntı.
45	Mütercimi [Recazade Mahmut] Ekrem Bey,	Güşayış-ı Ezhar,	82.	Çiçeklerin açışını ve üzerine bir kelebeğin konuşunu tasvir eden bir mensur şiir.
---	---	Sözlük	85-90	Antolojideki parçalarda geçen bazı Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe ve Ermenice karşılıkları.

Antolojinin başında hazırlanış biçimi, gayesi, hitap ettiği zümre hakkında bilgi veren bir ön söz veya takdim bölümü bulunmamakta; sadece İstanbul Ermeni Patrikhanesine ait kısa Ermenice açıklamada, Osmanlı edebiyatı hakkında bir eserin meydana getirilişi hususunda Markar A. Kaprielyan'ın vazifelendirildiği ve onun hazırladığı kitabın okutulmasına karar verildiği belirtilmektedir. Antolojiye alınan edebî metinlerin çoğu, çocuklarla alâkalıdır ve onların ilgisini çekebileceği düşünülerek seçilmiş gibidir. Bundan dolayı söz konusu Türk Edebiyatı örneklerinin daha ziyade orta dereceli okul öğrencileri için bir ders veya "kıraat" kitabı olarak hazırlandığını söylemek mümkündür. Kaprielyan'ın, *Gülşen-i Letâ'if* adlı eğitici, öğretici eserini 1894'te antolojisine benzer biçimde bastırması da bu fikrimizi teyid etmektedir.

Enmuzec-i Edebiyyat-ı Türkiyye'de Türk şair ve yazarlarının eserlerinden nümuneler seçilip verilirken edebî türler, devirler, kronoloji gibi belli bir yola uyulmamış; tercüme veya telifi parçaların art arda sıralanışıyla yetinilmiştir. Hem mensur yazıların, hem de manzumelerin bulunduğu bu antolojide, metinlerin yaklaşık üçte ikisi şiir türündedir. Seçilen şiirlerin çoğu aruz, sadece ikisi (Mersiye s. 17, Dihkan s. 36-37) hece ölçüsüyle yazılmıştır. Kitaba alınan metnin nereden, şair veya mütercimim hangi eserinden nakledildiği belirtilmemiş; söz konusu edebî şahsiyetlerin kimlikleri, parçaların şekli, türü, muhtevası, dil hususiyetleri hakkında da herhangi bir bilgi verilmemiştir. Seçkiye alınan yazı ve şiirlerin üçte birinin Batı edebiyatından çevrildiği, mütercimimin de -birkaçı dışında- Recaizade M. Ekrem olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, on dokuzuncu asrın sonlarında Osmanlı şair ve yazarları üzerinde gittikçe artmakta olan Batı tesirini ve edebî mahfillerde yeni edebiyatın temsilcisi, muallimi olarak M. Ekrem Beyin itibarlı yerini gösterir.

Kitabı hazırlayan, antolojisi için tercih ettiği bazı parçaların başlıklarında gerekli gördüğü değişiklikleri yapmış; metinlerinde de kısaltarak aktarma, şahsen uygun bulmadığı kısımları almama gibi tasarruflarda bulunmuştur. Bu konuda birkaç örnek vermek gerekirse, şunlar anılabilir: Akif Paşa'nın H. 1262 (M. 1836) yılında Bulak'ta bastırılan şiir kitabında "Hafidesi vefatında söylemiştir" (Akif Paşa 1262/1836: 37) cümlesi altındaki manzumesi için "Mersiye" başlığını uygun görmüş (Kaprielyan 1893: 17); Muallim Naci'nin tamamı on dört beyit olan "Ninni" adlı şiirinin (Muallim Naci 1300/1883: 424) yedi beytini almış (Kaprielyan 1893: 19-20); Recaizade Mahmut Ekrem'in *Zemzeme* isimli eserinin üçüncü kısmında "Ferda-yı Tedfin" olan manzume başlığını (Recaizade Mahmut Ekrem 1301/1885: 89-90), "Mersiye" şeklinde değiştirmiş; ayrıca onun ilk iki bendine yer vererek üçüncü ve son bendini aktarmamıştır (Kaprielyan 1893: 23). Son bir örnek: Muallim Nacinin "Nazımü'l-hikem" (Hikmetleri nazmeden) unvanını verdiği Ahmet Hamdi Bey'in "Nutm-ı Manzum" adlı didaktik şiiri (İbrahim Necati 1312/1895: 47-48; Bursalı Mehmet Tahir 1333/1915: 158-159), muhtevası göz önünde tutularak "İlme Teşvik" başlığıyla sunulmuştur (Kaprielyan 1893: 38-39). Kapağında "Maarif Nezaret-i celilesinin ruhsatıyla tab olun"duğu kaydı bulunan kitaptaki bazı değiştirme ve çıkarmaların, anılan resmî makamca yapılmış olması da mümkündür.

Söz konusu antolojideki yazı ve şiirlerin büyük bir kısmı, hedef alınan okuyucu kitlesinin kelime dağarcığı, bilgi ve anlayış seviyesinin üstündedir. Çünkü bu kitaptaki parçalarda, 12-18 yaş grubunda yer alan, hele ana dili Türkçe olmayan çocuk ve gençlerin anlayamayacağı birçok Arapça, Farsça

kelime ve tamlama bulunmaktadır. Bundan dolayı, hazırlayan, seçip bir araya getirdiği Türk Edebiyatı örneklerinden okuyucuların faydalanmasını kolaylaştırmak için, metinlerin hemen ardından onlarda geçen Arapça, Farsça kelimelerin bu dillerdeki eş manalarıyla Türkçe ve Ermenice karşılıklarını vermeyi lüzumlu görmüştür.

Aslında on dokuzuncu asrın ikinci yarısında ve yirminci asır başlarında çocuklara hitaben yazılan veya onlar için hazırlanarak bastırılan kitapların dilinin, üslubunun hedef alınan bu okuyucu zümresine umumiyetle uygun bulunmadığını ileri sürmek, sanırız, hatalı olmayacaktır. Nitekim belirtilen zaman diliminde yaşamış bazı şair ve yazarlarımız, çocukluk çağlarında anlayarak ve zevk alarak okuyabilecekleri edebî eser bulmakta güçlük çektiklerini, bundan dolayı yetişkinler için yazılmış birtakım metinleri okuyup anlamaya çalıştıklarını ifade ederler. Mesela Muallim Naci, *Ömer'in Çocukluğu* adlı hatıralarında ağabeyinin kendisine ilmihal ve *Birgivi Risalesi* okuttuğunu, şahsen de meşhur sufi İbrahim Edhem hakkındaki basma bir eseri okuduğunu anlatır (Muallim Naci 1307/1889-90: 186-188). Edebiyat-ı Cedide şairlerinden Hüseyin Suat (Yalçın, 1867-1942), mektep tahsilleri sırasında babasının kitapları arasındaki bir-iki eski divanı görüp zevkle okumaya başladığını, bunlardaki birçok beytin manasını anlayamadığını, fakat onları okuya okuya şiire hevesinin geldiğini belirtir. (İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal 2002: 2201). Hüseyin Suat'ın kardeşi Hüseyin Cahit Yalçın (1874-1957) da *Edebî Hatıralar*'ında çocukluğunda Âşık Garip ve Kerem hikâyelerini okuduğunu, ancak Hz. Ali'nin gazaları, Battal Gazi, Kara Davut gibi eserleri onlara tercih ettiğini anlatır. Yalçın'ın hatıralarından edinilen bir başka bilgi, çocukluk yıllarında geceleri ablası tarafından Ahmed Midhat Efendi'nin romanlarının sesli olarak okunduğu, babası ve annesinin bunları beğenerek dinlediği, kendisinin de takip etmeye uğraştığı, sonunda yorulup uykuya daldığıdır. Babasının kitapları arasında bulunan *Fususul-hikem* ve *Hadikatü's-süeda'yı* okumak istemesine rağmen anlayamadığını belirten Hüseyin Cahit, Fuzuli, Nedim, Nabi, Sümbülzade Vehbi divanlarını da sevememiş; Hz. Peygamberin mucizeleri hakkındaki Şevahidü'n-nübüvve'yi ise zevkle okumuştur (Yalçın 1935: 5-10).

Gerçekten 1850-90'lı yıllarda çocukların bilgi ve anlayış seviyesine uygun, zevkle okuyabilecekleri Türkçe edebî eserler yok denecek kadar azdır. Mesela rüştiyelerde okutulan, bu sebeple defalarca basılan *Lutfiyye* adlı nasihat kitabı, 12-15 yaş grubundaki çocuklar için değil, H. 1205 (M. 1791)'de Sümbülzade Vehbi tarafından 22-23 yaşlarındaki oğlu Lutfullah'a hitaben yazılmıştır. Bu konuda, o devirleri idrak eden bir aydınının Türk çocuk edebiyatı konusundaki mütalaasını anmak yerinde olur: Ispartalı Hakkı Bey

(1868-1923), Osmanlı dilinin öğretimi konusunda 22 Ağustos 1325 (4 Eylül 1909) tarihinde Mekteb-i Hukuk'ta rüştiye mektepleri muallimlerine hitaben verdiği konferansta, Türkçenin eser itibarıyla fakir olduğunu belirtir; çocuklar için besleyici ve sindirilmesi kolay kitaplarımızın bulunmadığını, onlara Âşık Garib, Kan Kalesi veya *Cezmi*, *Rûbab-ı Şikeste* gibi şeylerin okutulamayacağını, *Gülistan* gibi, *La Fontaine Masalları* gibi bir tane bile eserimizin olmadığını, Arap ve Acem taklitçisi şair ve yazarlarımızın hep Türkçeyi hor görmeye gelip gittiklerini üzümlerle anlatır. Hakkı Bey'e göre, "kıraat" kitabı olarak son zamanlarda yetiştirilen tek tük eserler, besleyici ve sindirilmesi mümkün olmayan bir nitelik arz eder. Bir örnek olmak üzere *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa'*daki ağır konularla çocukların uzlaşabilmesinin imkânsız olduğunu dile getiren Ispartalı Hakkı, onlar için okuma kitabı niyetiyle hazırlanmış İktitaf'ta Arapça ve Farsça kelimelerle dizilmiş sekiz-on satırlı cümlelerin bulunduğunu, "Ne ile iştilig etmelidir? İktisab-ı danişe verzişle" "Danişi ne maksatla iktisap etmelidir? Fakr-ı vahim olan fakr-ı cehaletten halas olmak maksadıyla" gibi sözlerden çocuğun bir şey anlayamayacağını ifade eder. Hakkı Bey, bahsi, incelediğimiz antolojide de bulunan bir *La Fontaine* masalı tercümesine getirerek bunun aslındaki sevimli irfan gıdasının bir tercümesinde görülemediğini şöyle anlatır:

"Bakılsa bizde herkes edip.. Herkes şair... Edebiyattan anlamayan, şiirden çakmayan kimse yok. Edebiyatı bu kadar feyizli, üdebası bu kadar bol olan bir lisanda *La Fonten Masalları* gibi sade hikmetli eserler olmalı değil mi idi? Bunu lisanımıza nakle çalışanlar olmuş... Fakat birisi bile zerre kadar muvaffak olamamış. Eserin aslı, etfal için o kadar menus ve mahbup olan o gıda-yı irfan nerede? Bunun tercümelerinden olarak ortaya konulan

Sâl-hurde fakîr bir hattâb
Bin meşakkatle kesdiği hatabı,
Yüklenip sırtına misâl-i devâb
Nakl için de çekerdî bin taabrı"

gibi garip ve müsteskal şeyler nerede? Velev Üstad-ı Ekrem'in mahsul-i himmeti olsun, bu manzume etfale yükletilebilir mi? Ben bunu vaktiyle okumuş, ezber etmiş isem de bugün oğluma teklif ve tavsiye edebilir miyim? Teklif edemem, çünkü günah olur. Tavsiye edemem, çünkü hüsn-i kabul görmez." (Ispartalı Hakkı 1327/1909: 94).

Ancak Osmanlı memleketlerinde çocuklar için kitap, gazete ve dergilerin 1860'lı yılların sonlarından itibaren yayınlanmaya başladığı (Kür 1991: 7)

yazı dilimizin henüz onların seviyesine uygun olarak sadeleşmediği, lisan-daki değişimin de kısa zamanda gerçekleşmediği (Özdem 1999: 859-931) düşünülürse, işaret edilen eksiklik bir dereceye kadar mazur görülebilir.

Denebilir ki her iktidarın bir eğitim ve kültür politikası vardır. Bu eğitim, öğretim siyasetinin kendisini belli ettiği yerlerden biri de her derecedeki okullarda okutulan, bilhassa resmî çerçevesi çizilen ders kitaplarıdır. Ele alıp incelenen Türk Edebiyatı örneklerinden ibaret eserde de Zühdü Paşa'nın (1834-1902) Maarif-i Umumiyye nazırı olduğu o yıllarda takip edilen millî eğitim esaslarının izlerini görmek mümkündür.² Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin azınlıklar konusundaki siyasetinin temel hedefleri, onların sadık bir unsur olarak idareye bağlı kalması, ayrılıkçı fikirlere kapılmaması ve büyük Avrupa devletlerinin siyasi gayelerine alet olmamasıdır. Bu sebeple azınlık mekteplerinin ruhsatla açılması, düzenli olarak teftiş edilmesi, muallim ve öğrencilerinin hüviyeti vb. konular, devletçe ciddiyetle ele alınan meseleler arasındadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, idarenin iradesi, bu okulların din ve devlet aleyhine faaliyet göstermemesi, belirlenen kanuni sınırlar içinde kalması yönündedir. Nitekim Sultan II. Abdülhamid devri maarif nazırlarından Ahmet Zühdü Paşa'nın, muhtemelen 1311/ 1894 yılında hazırlayıp padişaha sunduğu rapor, meseleyi Osmanlı memleketleri çapında ortaya koyan ve alınması gerekli tedbirlere de dikkat nazarını çeken bir metindir (Çetin 1983: 189-219).

Enmuzec-i Edebiyyat-ı Türkiyye'de iktibas edilen edebî metinler vasıtasıyla bazı millî, manevi ve ahlâki değerlerin okuyuculara telkin edilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır ki bunlar şöyle sıralanabilir: İnsanın çevresine, gökyüzüne, tabiata ve kendi vücuduna bakarak Allah'ı tanınması, hayvanlara sevgi ve merhametle davranış, küçük yaşta ölmüş kız torunu için bir dedenin yazdığı mersiye, dolayısıyla ona karşı duyduğu büyük muhabbet ve şefkat, kardeşlerin birbirlerine sevgiyle bakması ve yardımcı olması gerekliliği, kırlangıç gibi tabii çevredeki varlıkların hayatına iyimser bir gözle bakış, böylece maddi, manevi yükselme isteği ve yuva (aile) sevgisi, yakını ölmüş arkadaşlara baş sağlığı dileme ve onları teselli etme vazifesi, insanlarla alay etme ve dedikoduculuktan sakınma, yeni yetme bir kuşun anne ve babasının yardımıyla yuvadan uçuş denemeleri ve sonuçta bunu başarıp uçuşması, hastalıklar sırasında Allah'tan şifa dilemek, öksüz ve yetim çocuklara acımak ve elden geldiği kadar yardımcı olmak, anne ve babaya saygı göstermek, ilim

² Söz konusu senelerde "kıraat kitaplarının muhteviyatı" konusunda gözetilmesi gerekli bulunan esaslar için bk. Kayaoğlu 2001: 254.

edinmek için çalışmak, okumayı sevmek, yeme, içme, uyuma gibi ihtiyaçlarda ölçüyü kaçırmamak, iyi nam kazanmak, ebeveyni Allah'a ibadet eden bir çocukta dinî duygu ve düşüncenin uyanış ve gelişimi, iyi bir ad elde etmek için çalışmak gerektiği, insanın ilim ve emekle ilerleyip mutlu olacağı, gençlik çağını yararsız geçirmemek lâzım geldiği, çevreye ve insanlara zarar vermeyen, faydalı işler yapma lüzumu...

Antolojiye alınan mensur yazı ve manzumeler, bir taraftan orta dereceli okul öğrencilerinin edebî ve estetik zevkini beslemeyi, diğer taraftan aile, hayat, tabiat, kâinat, ölüm, ahlâk vb. konularda bilgi ve görgülerinin artışı hedeflenmiş görünmektedir.

SONUÇ

Eserde antoloji hazırlanırken nasıl bir yol tutulduğu konusunda bilgi veren bir ön söz bulunmadığından, hazırlayanın tercihlerine dair ilk elden fikir edinilememiştir. Seçkiye alınan parçaların yarısından fazlasının çocuklarla alakalı oluşu, ayrıca içinde geçen Arapça, Farsça kelimelerin Ermenice karşılıklarının da kaydedilmiş bulunması, onun orta dereceli okullarda okuyan Ermeni öğrenciler için hazırlandığını göstermektedir. Kaprielyan, "Türk Edebiyatı Örnekleri" manasındaki antolojisine Türklerin Müslüman oluşundan önceki ve İslam'ı kabulünden sonraki en eski eserlerinden parçalar almamış; ayrıca Klasik Türk Edebiyatının Baki, Nefi, Nedim, Şeyh Galip gibi zirve sayılan şahsiyetlerinden nümunelere de yer vermemiştir. Bunun sebebi, büyük bir ihtimalle, söz konusu şair ve yazarların eserlerinde, hedeflenen okuyucu zümresinin seviyesine uygun metinler bulmakta zorluk çekilmesidir. Antolojide Fuzuli, Nabi, Sümbülzade Vehbi gibi Osmanlı şairlerinin divan yahut mesnevilerinden de bazı parçalar nakledilmekle beraber, daha ziyade Recaizade M. Ekrem, Muallim Naci, Nigâr Hanım misali on dokuzuncu asırda yaşayan edebî şahsiyetlerin eserlerinden seçme metinler tercih edilmiştir. Ayrıca –tahminimize göre– hedef alınan orta dereceli okul öğrencileri için daha çekici ve sevimli gelebileceği düşünülerek –birtakım Osmanlı şair ve yazarlarının da yönelip ilgi gösterdiği– Batı edebiyatından çevrilmiş metinlere üçte bir oranında yer verilmiştir.

*Enmuzec-i Edebiyyat-ı Türkiyye'*ye alınmış edebî metinlerden büyük bir kısmının, hitap edilen okuyucu grubunun seviyesi üstünde görüldüğü, rahatlıkla ileri sürülebilir. Fakat bu durumun, on dokuzuncu asrın ikinci yarısındaki Türkçe edebî eserlerin dilinden ileri geldiğini, söz konusu parçalarda geçen Arapça, Farsça kelimelerin, tamlamaların karşılıkları verilerek

kolayca anlaşılammama güçlüğüünün bir dereceye kadar giderilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Kaprielyan'ın kitabına aldığı bazı metinlerde, çocukluk ve yeni yetmelik çağındaki okuyucuların seviyesini, kültürel durumunu gözönünde tutarak başlık değiştirme, mahzurlu sayılabilecek kısımları almama vb. bazı tasarruflarda bulunduğu da görülür. İşaret edilen değişikliklerden bir kısmının, basılacak eserleri kontrol eden resmî komisyon mahiyetindeki Encümen-i Teftiş ve Muayene tarafından yapılmış olması da muhtemeldir.

Çocukların, içinde yaşadıkları cemiyetin sağlıklı birer ferdi, tabii ve sosyal çevrenin bilgili, çalışkan, faydalı, erdemli mensubu olarak yetişmeleri, birtakım millî, ahlâki, insani değerleri edinmeleri hususunda seviyeleri gözetilerek yazılan edebî eserlerin mühim bir yerinin olduğu bilinmektedir. Antolojiyi hazırlayan, edebî parçaları seçerken, ders veya yardımcı ders kitapları için Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından belirlenmiş olan resmî çerçeveyi de gözeterek o metinler vasıtasıyla Allah inancı ve sevgisi, anne-babaya saygı, dürüstlük, ilim öğrenme, çevredeki canlılara merhamet gibi bazı ortak insani, manevi ve ahlaki değerleri telkin etmeyi de hedeflemiştir.

Bu antolojinin muhtevası hakkında fikir vermek üzere, seçtiğimiz birkaç parçayı ve onların günümüz Türkçesine aktardığımız biçimlerini sunacağız. Her ne kadar bu edebî metinleri çağımız Türkçesine aktarma işi, bazı okuyucular için lüzumlu değilse de Osmanlı Türkçesini bilmeyen başka birtakım okurlar için -kanaatimizce- gereklidir.

ANTOLOJİDEN SEÇME METİNLER

Eşyada Cüst ü Cu-yı Hakikat

Ey ruh! Muhitin olan şu temaşagâh-ı pür-şükûha atf-ı nazar-ı dikkat eyle. Kendini ve mahlûkat-ı saireyi meşgul-i nigâh-ı ibtisar et. Asıllarını, nesillerini, suret-i tekevvünlerini, şekillerini, menafiini, fevaidini başka başka nazar-ı tahayyüre al. Âsar-ı rahmet-i İlahiyyeye nazır olan her kalbi meşhun-ı hayret ve icaz eden şu revabıt-ı ma-lâ-nihaye-i kâinata bak!

Bazan gökyüzüne nazar ederim... Onun o elvan-ı müşaşaa ve mütenevvasını... Âleme neşr-i envar eden o ecreamı... Pertevi muhat olduğum eşyayı bana iyan eden o şems-i tabanı temaşa ettikçe meftun ve mütahayyir olarak bu şeyler kimin eseri olduğunu kendi kendime şu suretle suale başlarım:

Bu kubbe-i fesiha-i semayı kim inşa eyledi? Add ü ihsaya gelmeyen o kanadili oraya kim talik etti? Şaşaalarını o derece uzak mesafelerden bize kadar

isal eden o ecram hangi saniin eseridir? Onlara o kadar intizam tahtında seyir ve hareketi talim eden kimdir? Güneşi tenvir-i âleme... ifaza-i arza memur eden kimdir?

Ey yüce dağlar! Size böyle tarh-ı esas-ı üstüvar eden... sizi böyle bulutlara kadar yükselten kimdir? Sizi o sebz ü hurrem ormanlarla o meyvedar ağaçlarla o bin türlü nafi nebatat ile o rengin ve mütenevvi çiçeklerle tezyin eden kimdir? Şevahıkınızı karlar, buzlar altında setreden... arazi irva ve ihya edici o menbaları... her tarafa feyz u bereket ve hayat bahş eyleyici.. o nehirleri sinenizde nebean ve cereyan ettiren kimdir?

Ey güzel çiçekler! Bu zineti, bu arayışı size kim bahşeyledi? Sizin bu letafet-i dil-firibinizi husule getiren bir avuç toprak... birkaç damla sudan mı ibaret tir? Tefrih-i meşam eden o revayih-i tayyibeyi nereden buldunuz? Tenvir-i enzar eden o elvan-ı gûnagûnu size kim ihsan eyledi?..

Ey toprakları, suları şenlendiren mahlukat! Hilkatinize.. hayatınıza.. tabiatınıza muvafık olan ve kuvve-i idrak-i beşeri duçar-ı hayret ü istiğrab eden o bin türlü havass-ı acibeniz kimin atiyesidir?

Akıl ve idraki gümgeşte-i hayret eden bu garaibi düşündükten sonra bir aralık kendimi tahatturla ser-efraz-ı mahlukat olan nev-i beşerin hilkat ve mahiyetini teemmüle başladım. Bu sırada dahi muhayyir-i ukul bir nice havarık fevc fevc piş-i nazar-ı ibretime gelir ve gönlümü müteessir eyler. Sübhanallah!.. Bir avuç toprak, o derece muntazam bir vücuda nasıl münkalib oldu? Nasıl oluyor ki o vücuttan bir uzuv kendisini muhit olan eşyayı görüyor? Bir diğeri etrafında husule gelen asvatı işitiyor? Bir üçüncüsü havayı tatir eden revayih-i tayyibeden müstefid oluyor? Efkârımızı... arzularımızı hem-nevimiz arasında tamamıyla anlayıp anlatmak kabiliyet-i giran-kıymeti[ni] bize kim ihsan etti? Hele en büyük bir nimet olan fikir ve nazarı -ki kâffe-i eşyayı mizan-ı dikkate urmağa aralarındaki revabıt ve münasebatı taharriye... bu suretle yeniden yeniye birçok malûmat ve fevaid istihsaline velhasıl beşeriyetimizi ispata medardır- nereden bulduk?..

Ey Rabbü'l-erbab olan zat-ı İlahi! Hakayıkı na-kabil-i idrak olan bunca measir-i harikayı teemmül edip de bunlar bütün senin sun'-ı kudretin olduğunu nasıl fehm etmeyeyim?.. O eşya içinde senin hikmetini... azametini... adaletini -ki mahlukatın ve hususa nev-i beşerin mesudiyyetine sebep ve illettir- nasıl müşahede etmeyeyim?..

Evet Allahım! Bu kâinat ve onda meşhud olan asar-ı hayat u harekât ve sekenat ezelde rahmet-riz-i sudur olan ferman-ı kudret-beyan-ı “*kün fe yekûn*”³ unla³ cilve-nüma-yı vücud u şühut oldu!..

Louis Cousin-Despréaux- Mütercimi Ekrem Bey

[Günümüz Türkçesiyle: **Eşyada Hakikati Araştırmak**

Ey ruh! Çevren olan şu ululuk dolu seyir yerine dikkatle bak! Kendini ve diğer yaratılmış olanları can ve gönülden görme bakışının meşgulü et! Asıllarını, soylarını, meydana gelme biçimlerini, şekillerini, faydalarını, yararlarını başka başka hayran oluş nazarına al, düşün! Allah'ın rahmet eserlerine bakan her kalbi hayret ve âciz bırakmayla dolduran şu kâinatın uçsuz bucaksız münasebet ve düzenlerine bak!

Zaman zaman gökyüzüne bakarım... Onun o parlak ve çeşitli renklerini... dünyaya, herkese ışıklar saçan o cisimleri... ışığı etrafımı çeviren eşyayı bana belli eden o parlak güneşi seyrettikçe hayran ve şaşırılmış olarak bu şeylerin kimin eseri olduğunu kendi kendime şu şekilde sormaya başlarım:

Bu göğün geniş kubbesini kim yaptı? Sayıya gelmeyen o kandilleri oraya kim astı? Parlaklıklarını o derece uzak mesafelerden bize kadar ulaştıran o cisimler hangi yaratıcının eseridir? Onlara o kadar düzen altında gezme ve hareketi öğreten kimdir? Güneşi âlemi aydınlatmağa... dünyayı bereketlendirmekle vazifeli yapan kimdir?

Ey yüce dağlar! Size böyle sağlam temel atan... sizi böyle bulutlara kadar yükselten kimdir? Sizi o yeşil ve gönül açıcı ormanlarla o meyveli ağaçlarla o bin türlü faydalı bitkilerle o renkli ve çeşitli çiçeklerle süsleyen kimdir? Tepelerinizi karlar, buzlar altında gizleyen... toprakları suya kandırıcı ve diriltici o kaynakları... her tarafa feyiz, bereket ve hayat bağışlayıcı.. o ırmaqları bağrınızda kaynattıran ve akıttıran kimdir?

Ey güzel çiçekler! Bu süsü, bu ziyneti size kim bağışladı? Sizin bu cazibeli güzelliğinizi meydana getiren bir avuç toprak... birkaç damla sudan mı ibarettir? Burnu ferahlandıran o güzel kokuları nereden buldunuz? Gözleri aydınlatan o çeşit çeşit renkleri size kim verdi?..

Ey toprakları, suları şenlendiren mahlûklar! Yaratılışınıza.. hayatınıza.. tabiatınıza uygun olan ve insanın anlayış gücünü hayrete ve garip bulmaya uğratan o bin türlü acayip nitelikleriniz kimin hediyesidir?

³ “...ol der, hemen oluverir” manasındaki bu ibare, bazı Kur'an ayetlerinde geçer. Mesela şu mealdeki ayette: “O göklerin ve yerin eşsiz-örneksiz yaratıcısıdır. Bir şeyin olmasını dilediğinde ona ‘Ol!’ der, hemen oluverir.” (Kur'an, Bakara Suresi 2/ 117).

Akıl ve anlayışı hayrette kaybettiren bu garip şeyleri düşündükten sonra, bir aralık kendimi hatırlamakla mahlûkların benzerlerinden üstün olan insan türünün yaratılış ve aslını iyice, etraflıca düşünmeye başlarım. Bu sırada da akılları hayrette bırakan birçok harikalar bölük bölük ibret nazarımın önüne gelir ve gönlümü duygulandırır. Sübhanallah!.. Bir avuç toprak, o derece düzgün, intizamlı bir vücuda nasıl döndü? Nasıl oluyor ki o vücuttan bir organ kendisini kuşatan şeyleri görüyor? Bir diğeri etrafında meydana gelen sesleri işitiyor? Bir üçüncüsü havayı güzel kokuyla kokulandıran güzel kokulardan faydalıyor? Fikirlerimizi... isteklerimizi aynı türden olduğumuz insanlar arasında bütünüyle anlayıp anlatmak değerli kabiliyetini bize kim ihsan etti? Hele en büyük bir nimet olan fikir ve düşünmeyi -ki nesnelere hepsini dikkat terazisine koymaya, aralarındaki ilgi ve münasebetleri araştırmaya... bu şekilde yeniden yeniye birçok bilgiler ve faydalı şeyler elde etmeye, kısacası insanlığımızı ispata yardımcıdır- nereden bulduk?..

Ey sahiplerin sahibi olan İlahî zat! Gerçekleri anlaşılması mümkün olmayan bunca harika, güzel eserleri iyice düşünüp de bunlar bütün senin kudretinin yapısı olduğunu nasıl anlamayayım?.. O eşya içinde senin hikmetini... büyüklüğünü... adaletini -ki mahlûkların ve ayrıca insan türünün mutluluğuna vasıta ve sebeptir- nasıl görmeyeyim?..

Evet Allahım! Bu kâinat ve onda görülen hayat, hareketler ve duruşların eserleri, ezelde rahmet dökerek çıkan kudret beyanlı “kün fe yekûn” buyruğuyla varlık ve vücut bulma görünüşünü gösterdi!..

Louis Cousin-Despréaux- Mütercimi Ekrem Bey.]

İlme Teşvik

[Mef‘ûlü fâilâtü mefâilü fâilün]⁴

Ey muhterem refiklerim! Fart-ı şevk ile
Tahsil-i fenn ü dânişe ikdâm-ı tâm edin

Hayru'l-enîs bence kitâb-ı nefistir
Ol yâr-i mihr-bâna amân ihtirâm edin

Yoktur cihânda farkı avâmın hevâmdan
Mümkünse terk-i ülfet-i sınıf-ı avâm edin

⁴ Antolojide yer alan eserlerden örnek olarak yeni harflere aktarılan manzumeler aruz ölçüsüyle yazıldığından, mısralardaki uzun seslilerin gösterilmesi gerekli bulunmuştur.

Hep şeh-süvâr-ı arsa-i hüsn-i beyân olup
Tab'-ı semend-i hâmeyi engüşte râm edin
İbkâ-yı zikr-i hayr eden olmaz fenâ-pezîr
Neyl-i hayât-ı sermed için kesb-i nâm edin
İhrâz-ı şöhret eylemenin bin tarîkı var
Ammâ tarîk-ı mârifeti iltizâm edin
Elden kitâb düşmesin aslâ şu hâl ile
Her şâmı subha münkalib ve subhu şâm edin
Kesb-i kemâle mâni olur ekl ü şürb ü hâb
Takil-i ekl ü şürb ile kasr-ı menâm edin
Sermâye-i husûl-i emel sa'y-i tâmdır
İbzâl-i nakd-i vakt ile ihrâz-ı kâm edin
Âkıl eder mi bîhude-gûlukla iftihâr
Ebhâs-ı ilm ü hikmete hasr-ı kelâm edin
Mekteb değil mi matla'-ı envâr-ı mârifet
Söz dinleyin, şu mektebe her gün devâm edin
Çıkdıkta, sıdk ile vatana hizmet eyleyip
Ahvâl-i mülkü behrever-i intizâm edin
Ahkâm-ı şer' u dîne kılıp hüsn-i imtisâl
Celb-i rızâ-yı sâye-i Rabbü'l-enâm edin
Hemşîreler! Nasîhatımı siz de dinleyin
Îfâ-yı muktezâsına sa'y-i müdâm edin
Bu mekteb-i edepten edip iktisâb-ı feyz
Akrân içinde kesb-i ulüvv-i makâm edin
Bir gün gelir ki sâhibe-i beyt olursunuz
Ol gün için bu gün çalışın, ihtimâm edin
Siz nev-nihâl-i ravza-i ilm ü edebsiniz
Estikce båd-ı feyz-i İlâhî hurâm edin
Olsun duâ-yı şâh-ı cihân âhir-i kelâm
Îfâ için şu resmi umûmen kıyâm edin!

Hamdi Bey

[İlme Teşvik- Muhterem arkadaşlarım! İlim ve fen tahsil etmek için, zevk ve sevkle tam çalışın!.. Dostun iyisi, bence, çok hoşsa giden kitaptır. O sevgili dostu –aman- hürmet edin!.. Dünyada bilgisiz kimselerin böceklerden farkı yoktur.⁵ Mümkünse, cahil kimseler takımıyla arkadaşlık etmeyi bırakın... Hep anlatım güzelliği arsasının baş binicisi olup kalem atının tabiatını parmağa boyun eğdirin!.. İyi anılmayı bakileştiren kişi, yok olup gitmez... Devamlı bir hayata erişmek için (iyi) ün kazanın!.. Şöhret kazanmanın bin yolu var... Ama siz ilim, irfan ve hüner yolunu gerekli görün... Elinizden asla kitap düşmesin. Bu hâlle her akşamı sabaha döndürün ve sabahı akşam edin!.. (Çok) yemek, içmek ve uyumak, olgunluk kazanmaya engel olur. Yeme ve içmeyi azaltmakla uykuyu kısaltın... Umulan ve istenen şeyin olmasının sermayesi, tam çalışmaktır. Vakit nakdini bol bol harcayarak istediğinizi elde edin (muradınıza erin)... Akıllı insan boş konuşmayla, gevezelikle övünür mü?! Siz, sözünüzü ilim ve hikmet konularına has kılın... İlim, irfan ve hüner ışıklarının doğduğu yer, mektep değil mi? Söz dinleyin; şu mektebe her gün devam edin!.. (Okuldan mezun olup) çıkınca, doğrulukla vatana hizmet edip memleketin hâllerine intizamdan nasip aldırın!.. İslâm dininin hükümlerine güzelce uyararak bütün mahlûkların, insanların Rabbinin gölgesinin⁶ hoşnutluğunu kendinize çekin. Kız kardeşler! Öğüdümü siz de dinleyin... Gereğini yerine getirmek için devamlı çalışın!.. Bu edep mektebinden feyiz, (ilim ve irfan) elde ederek yaşatlarınız içinde yüksek mevki kazanın... Bir gün gelecek, ev sahibesi olacaksınız... O gün için bu gün çalışın; dikkatle iş görün... Siz ilim ve edep bahçesinin taze fidanasınız... İlahi feyiz rüzgârı estikçe, salına salına gidin!.. Sözün sonu, cihan şahı için dua olsun: Bu âdeti yerine getirmek için hepiniz ayağa kalkın!..]

Hüsn-i Hulk

[Feilâtün feilâtün feilün]

Etme erbâb-ı tekebbürle suhan

Ol gürîzân mütekebbirlerden

Sana tâzîm olunursa ne güzel

Etmeyen câhil ile etme cedel

⁵ Burada “Avam (halkın kaba ve cahil olanı), hevam (haşere) gibidir” manasındaki Arapça söze işaret edilmektedir. Maksat, cehaletten sakındırmak ve ilim, irfan edinmeye özendirmeğidir.

⁶ Hadis olduğu rivayet edilen ve “Sultan, yeryüzünde Allah’ın gölgesidir.” manasına gelen Arapça cümleye telmih olunmaktadır.

Olma mecliste ne bir gûne hamûş
Vakt ile gâh zebân ol geh gûş
Suhânı ibret-i dürr ü güher et
Mümkün olduğu kadar muhtasar et
Olur insânda zebân bir iki gûş
Sen dahi söyle bir ol iki hamûş
Gerçi pür-gûlük eden hiffet eder
Lîk hâmûşî dahi sıklet eder
Kimseye verme huşûnetle cevâb
Lutf ile izzet ile eyle hitâb
Kimsenin aybını urma yüzine
Gûşunu bâb-ı kabûl et sözine
Eyleme kimseyi kat'â techîl
Etme mahlûk-ı Hudâ'yı tahcîl
Kimsenin aybına ta'n etme meded
Ki olur hâsılı endûh-ı ebed

Nabi

[Huy Güzelliği- Büyüklenen kimselerle konuşma; kibirli, kendini beğenmiş kimselerden kaçın! Sana saygı gösterilirse, ne güzel; hürmet etmeyen cahille tartışma! Oturulup sohbet edilen yerlerde öyle aynı tarzda susma! Zamanı gelince, bazan söz söyle; bazan da dinle! Sözüncü ve mücevher ibreti et! Mümkün olduğu kadar kısa tut. İnsanda bir dil, iki kulak vardır... Sen de bir söyle, iki sus (dinle)! Gerçi çok konuşan hafiflik eder; ama çok susmak da ağırlık verir; insanı sıkır. Kimseye sertlikle cevap verme; (insanlara) iyilik ve yumuşaklıkla, değer vererek hitab et! Kimsenin kusurunu yüzüne vurma! Kulağını, onun sözüne bile kabul kapısı et (Kusurlu kimsenin söylediklerini de dinle)! Asla kimsenin cahilliğini meydana koyma! Allah'ın yaratmış olduğunu utandırma!.. Aman, kimsenin kusurunu ayıplama ki, öyle bir kınamanın sonucu, ebedî bir keder, tasa olur...]

Mülâhazat-ı Hikemiyye

- Hüsn-i ahlâk fenalık etmemekten ibarettir.
- Ahlâka dair acılıklar edviyedeki meraretler kabilindedir.
- Sükûn u musaberet alâim-i akl ü metanettir.
- Saban toprağı en evvel karıştırdığı zaman cemiyet-i insaniyyenin dahi temelini kazmıştır.
- Akıl, bir ateştir ki alevi fikirdir.
- Hasis başkasına veremediğı şeyleri kendi nefsinden de esirger.
- Herzegûların kabahati daima söyleyip de hiçbir vakit düşünmemelerindedir.

[Hikmet ve Felsefeyle İlgili Düşünceler- Ahlâk güzelliğı, kötülük etmemekten ibarettir. Ahlâka dair acılıklar, ilaçlardaki acılıklar türündendir. Durgunluk ve sabretme, akıl ve sağlamlık alâmetlerindedir. Saban, toprağı en önce karıştırdığı zaman insan topluluğunun da temelini kazmıştır. Akıl, bir ateştir ki alevi fikirdir. Cimri, başkasına veremediğı şeyleri kendi nefsinden de esirger. Saçma sözler söyleyenlerin kabahati, devamlı söyleyip de hiçbir zaman düşünmemelerindedir.]

KAYNAKLAR

- Akdeniz, Safiye (2000). "Arap Harfli Yeni Türk Edebiyatı Antolojilerinin (1839-1928) Karşılaştırmalı İncelemesi", *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Güz, c. 1, Sayı 2, s. 33-52.
- Akif Paşa (1262/ 1836). *Eş'ar-ı el-Hacc Akif Efendi*, Bulak.
- Bursalı Mehmet Tahir (1333/1915). *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Çetin, Atillâ (1983). "Maarif Nâzırı Ahmed Zühdü Paşa'nın Osmanlı İmparatorluğundaki Yabancı Okullar Hakkında Raporu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 10-11, s. 189-219.
- Ispartalı Hakkı Efendi (1327/1909). "Lisan-ı Osmani Tedrisatı Hakkında Konferans", *Sırat-ı Müstakim*, 29 Ramazan, adet 58, s. 91-96.
- İbrahim Necati (1312/1895). *Gencine-i Belâgat*, İstanbul.
- İnal, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (2002). *Son Asır Türk Şâirleri*, AKM Başkanlığı Yayınları, C. IV, Ankara.
- Kaprielyan, Markar A. (1893). *Enmüzece-i Edebiyyat-ı Türkiyye*, (1. bs. *Kudüs?*, 1892). 90+1 s.; 2. bs. İstanbul, Matbaa-i K. Bağdadlıyan.
- _____ (1894). *Gülşen-i Letaif*, İstanbul, Matbaa-i K. Bağdadlıyan.
- Kür, İsmet (1991). *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Muallim Naci (1300/1883). "Ninni", *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 17, s. 424.
- _____ (1307/1889-90). *Ömer'in Çocukluğu - Sekiz Yaşına Kadar*, İstanbul.
- Özdem, Ragıp (1999). "Tanzimattan Beri Yazı Dilimiz- Fikrî nesir dilimizin gelişmesi", *Tanzimat 2*, s. 859-931, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Recaizade Mahmut Ekrem (1301/ 1885). *Zemzeme, Üçüncü Kısım*, İstanbul.
- Selim, Ömer (1996). *1860-1928 Yılları Arasında Düzenlenen Türk Edebiyatı Antolojileri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Erzurum.
- Yalçın, Hüseyin Cahit (1935). *Edebi Hatıralar*, İstanbul, Akşam Matbaası.

